

XIX. YÜZYIL KIBRIS ŞER'İYE SİCİLLERİNDE LÂKAP VE UNVANLAR

Zeki AKÇAM*

Özet: Lâkap ve unvanlar Türk kültüründe oldukça önemli bir yere sahiptir. Günümüzde dahi soyadı kanununun çıkmasına rağmen birçok kişi lâkapları ile anılmaktadır. Bu çalışmada, Kıbrıs adasının fetbi ile birlikte, adaya yerleşen Türklerin özellikle XIX. yüzyılda aldıkları lâkap ve unvanlar, incelemiş olduğumuz 1281-1282 (1864-1865) tarihli şer'îye sicilinden hareketle tespit ve tabül edilmeye çalışılmıştır. Bazı çalışmalarda, lâkap ve unvanların tarihî bağlamlarından bağımsız olarak değerlendirildiği görülmüştür. Bu sebeple, ağa, aşfer-zâde, devletli, efendi, hâci, kalaylamacı, kantârî, karantina kâtibi, karğa-zâde, kavas, kevhüda-zâde, kolancı, kutb babüşcu, şekerci-zâde, şişe-zâde, yasakçı-zâde gibi lâkap ve unvanları inceleyerek eksikleri tamamlamaya çalıştık.

Anahtar Kelimeler: Lâkap, unvan, Kıbrıs, şer'îye sicili, tarihî bağlam

XIX. Century Nicknames and Titles at Cyprus Court Records

Abstract: Nicknames and titles have a seriously important place at Turkish culture. Despite surname law, even today a lot of people are mentioned with their nicknames. At this study nicknames and titles of Turks who resided in the island upon the conquest of the Cyprus island are defined and examined based on court records dating 1281-1282 (1864-1865), we have examined. However, since some nicknames and titles are examined without taking historical contexts into consideration or since related records are not examined properly, some are not noticed. Besides, some notes are added that attribution reasons of some nicknames and titles are unknown. In this regard, we have examined following nick names and titles for which there were not any efficient explanations or which were not included in a study: ağa, aşfer-zâde, devletli, efendi, hâci, kalaylamacı, kantârî, karantina kâtibi, karğa-zâde, kavas, kevhüda-zâde, kolancı, kutb babüşcu, şekerci-zâde, şişe-zâde, yasakçı-zâde.

Keywords: Nic name, titles, Cyprus, Court Records, historical context

Giriş: Dünyadaki halkbilimi çalışmaları incelendiğinde, insanlık, uzun bir müddet halk kültüründeki sözlü ya da yazılı metinlerden hareketle “milletlerin atasını” bulmaya çalışmıştır. Böylece, çeşitli milletlere özgü olan metinlerde, bu

* Öğr.Gör., Girne Amerikan Üniversitesi, Beşerî Bilimler Fakültesi. E-posta: zakcam@gau.edu.tr

milletlerin dilleri, kültürleri, inanç dünyaları gibi bir çok hususta bilgiler elde edilmiştir. Oldukça geniş bir coğrafyaya yayılmış olan Türkler ve Türk kültürü için, içinde yaşadığımız XXI. yüzyılda “atalarımız hakkında yeteri kadar bilgimiz var mı” sorusu henüz net bir şekilde cevaplanamamıştır. Şimdilik, tarihin belli bir döneminden öncesi karanlık gibi görünse de hangi dönemlerinin karanlık olarak ifade edileceği bile, ayrı bir tartışma konusu olmuştur. Gerek kültür tarihi, gerekse siyasi tarih incelendiğinde, karşımıza çok sistemli bir şekilde hayatı düzenleyen büyük bir bilgi yumağı ile karşılaşmaktadır. Bunun adı “Türk Kültürü”dür. Bu bilgi yumağı, çok karmaşık bir yapıya sahipmiş gibi gözükse de, doğumdan ölüme kadar ve ölümden sonra geride kalarak yaşamaya devam edecek olan nesiller ile hatta doğmamış olan nesillerin dahi hayatlarını, her alanda düzene sokan ve sürdürmelerine yardımcı olan ahenkli, birbiriyle çelişmeyen güçlü bir sistemdir. Türklerin, tarihin ilk dönemlerinden itibaren belirli bir boy ve devlet yapısına sahip olduğu ve toplumdaki resmî ve resmî olmayan tüm görevlerin herkes tarafından bilindiği bir gerçektir. Örneğin: Türk olan Chou/Çov sülâlesinde (M.Ö. 1027-771), hükümdarların unvanı “Tanrının oğlu” olmuş, vezirler ve üst düzey görevlileri “bey” olarak nitelendirilmiş ve Çin’de Hsia ve Shang dönemlerinde kızların ve kadınların soyadı yokken, Choular döneminde aynı soyadı taşıyan kimselere evlilik yasağı getirilmiş, kızlar ile kadınların da soyadı kullanması mecburiyeti konmuş; askerî teşkilatlarında “onbaşı, yüzbaşı, binbaşı” unvanları kullanılmış, dünyanın ilk hayvancılık bakanlığı kurulmuştur (Günay 2007:45-47). Gerek boy teşkilâtı, gerekse aile içerisinde, hayatı düzenleyen kurallar, sistemin ana parçaları olmuştur. Bu yolla, boy ve ileride kurulacak olan büyük devletlerde kimlerin hangi görevleri alacakları belirlenmiş ve bu kişilere çeşitli unvanlar verilmiştir. Bu unvanlar, onların devlet ve toplum içerisindeki görev ve rollerinin sınırlarını çizmiştir. Bu sayede, düzenli ve hiyerarşik bir devlet düzeni ortaya çıkmış ve bu unvanlara karşı çeşitli davranış ile hitap kalıpları da belirlemiştir. Devlet düzeni yanında, toplumdaki her bir birey, kendi kişiliği ve yaptığı işten dolayı tanınmayı kolaylaştırıcı isimler ve zamanla lâkaplar almaya başlamıştır. Nüfus bakımından kalabalıklaşan bir kitlede bu husus oldukça önemlidir. Hem tanınma kolaylaşmış, hem de kişiler çeşitli özelliklerine göre çağrılmaya başlanmışlardır. Başlangıçta, sadece isim yeterli olurken, zamanla isim ve lâkap beraber kullanılmaya başlanmış olmalıdır. Nüfus arttıkça aynı ismi alanların sayısı çoğalmış ve bu da büyük bir karmaşaya sebep olmuş olabilir. Bu bakımdan unvanları, lâkaplardan ayırmak daha kolaydır. Toplum içerisinde, çeşitli dinî, iktisadî, sosyal vb. oluşumlar olup bu oluşumlar içerisindeki görevler için çeşitli unvanlar ortaya konmuştur. Lâkaplar ise kişinin fizikî, ruhsal, toplum içindeki yeri, çeşitli karakteristik özelliklerinden hareketle aslında toplumdaki yerini ayırtmayı kolaylaştıran bir unsurdur. Yani bir köyde, kasabada ve bir yerleşim biriminde eğer Ahmet ismi çok ise bu Ahmet’lerin her birisi soy, sop, vb. özelliklerine göre bir lâkap almıştır. Bu, hem zamanla gelişen devletteki kayıt vb. sistem için oldukça kolaylaştırıcı bir unsur haline gelmiş, hem de resmî kayıt sisteminden önceki dönemlerde kişilerin tanınmasına yönelik önemli bir işlevi

XIX. YÜZYIL KIBRIS ŞER'İYE SİCİLLERİNDE LÂKAP VE UNVANLAR

yerine getirmişlerdir. Bu bağlamda, unvan ve lâkapların karıştırılmaması için kişinin toplum içerisindeki yerinin çok iyi bilinmesi gereklidir. Örneğin, “*kuṭb bâbüşci ḥacı ḥasan efendî*” unvan grubunda *kuṭb* unvan, *bâbüşci* lâkap, *ḥacı* unvan, *efendî* unvandır. *Köse kethüdâ-zâde el-ḥâc ḥüseyn ağa* unvan grubunda *köse* lâkap, *kethüdâ* unvan, *ağa* ise yine unvandır. Dolayısıyla, bir unvan grubu içerisinde hem unvan hem de lâkap yer alabilir. Bunun yanında, lâkap ve unvanları değerlendirirken yaşanan yüzyıl ve bu yüzyılın sosyal bağlamı mutlaka göz önünde bulundurulmalıdır. Sosyal bağlamla birlikte, kişinin yaşam tarzı ve hayatının şekillenmesine neden olan bütün âmiller, doğumundan ölümüne kadar dahil olmak üzere ayrı ayrı değerlendirilmelidir. Son derece dinamik bir yapıya sahip olan kültür, sürekli olarak kültürel manifestosunu geliştirmekte, bazı bilgi ve tecrübeler işlerliğini kaybetmekte veya yeni işlevler kazanmaktadır. Örneğin, *efendî* unvanı, eskiden sadece okuyup yazması olanlara verilirken, günümüzde okuma yazma oranının artması, devletlerin yönetim şekillerinin değişmesi gibi birçok sebepten dolayı, sözcük günümüzde KKTC’de, unvandan ziyade bir hürmet ifadesi haline dönüşmüştür. Türkiye’de sözcüğe yapılan vurgu ve tonlamaya göre küçümseme de ifade eder.

Lâkap ve unvanlar, yukarıdaki bağlamın dikkate alınmaması nedeniyle çoğu zaman birbirini ile karıştırılmıştır diyebiliriz. Bozkurt, çalışmasında XIX. yüzyılda kullanılan *ağa*, *hacı* sözcüklerini lâkap olarak ele almıştır (2011: 45). Halbuki, XIX. yüzyılın yarısında hacca gitmemiş bir kişiye veya ağa unvanı almaya uygun sosyal bir statüsü olmayan kişilere bu unvanların verilme olasılığı çok düşüktür. 1835 tarihli Trabzon Vilâyeti, Maçka Kazası Müslim defterinden hareketle yapılan diğer bir çalışmada, *Çavuş*’un hem isim hem de lâkap olarak bir defa kullanıldığı belirtilmekte ancak ilgili sözcüğün geçtiği cümle verilmemektedir (Demirci ve Kartal 2014: 132). XIX. yüzyılın ilk yarısında, Osmanlı sarayında ve toplumunda son derecede önemli olan bir unvanın rastgele hem isim hem de lâkap olarak kullanılması oldukça dikkat çekici olmasına karşın, isim veya lâkap oluşu ile ilgili görüşü destekleyen hususların mutlaka belirtilmesi gerektiğine inanmaktayız. XVIII. yüzyılda Nevşehir’de kullanılan şahıs adları ile ilgili yapılan bir çalışmada, “*unvan kullanılarak yapılan isimler*” başlığı altında *Kara Ali*, *Küçük Hamza*, *Köse Ahmed*, *Boz Ahmed* gibi lâkaplar unvan olarak verilmiştir (Metin 2012: 89). Bu çalışmada verilen *Kara*, *Küçük*, *Köse* ve *Boz* sözcükleri unvan değil birer lâkaptırlar.

Osmanlı Arşiv vesikalarında sıklıkla rastladığımız lâkap ve unvanlara yer yer Türkiye’de birçok çalışmada değinilmiş olup (Yörük 2011; Arslan 2012; Oğuz 2013; Kayhan 2006; Cengiz 2010; Coşar 2012) bazı çalışmalarda da görüleceği üzere, bazen her iki kavram birbirine karıştırılmıştır. Bu bağlamda, bir sözcüğün lâkap veya unvan olup olmadığına dair karar verebilmek için, devrin genel özellikleri ile birlikte kişinin ilgili devir içindeki durumu hakkında genel bir bilgiye sahip olunması gerektiğini söyleyebiliriz. Kuzey Kıbrıs’ta ise lâkap ve unvanlarla ilgili en kapsamlı çalışma Mustafa Gökçeoğlu’na ait olup, iki cilt olarak

yayınlamıştır (Gökçeoğlu 2007a; Gökçeoğlu 2007b). Bu çalışmasından bir yıl sonra, “Kıbrıs Türk Takmaadlarının Dilbilgisi Kavramları Yönünden İncelenmesi” başlıklı yazısı ile lâkapları dilbilgisi kavramları açısından tekrar incelemiştir (Gökçeoğlu 2008). Ahmet Erdengiz, şer’iye sicillerinden hareketle ilgili dönemlerde lâkap, soyadı kanunundan sonra ise soyadı olarak da kullanılan “*bakkal, etmekçi, dellâl, berber, kassab, boyacı, hamamcı, dellâk, helvacı, aşçı, keçeci, çizmecî, nalıncı, papuşcu, kavukçu, sarıkçı, çilingir, yorgancı, hallaç, bostancı, deveci, kervancı, hancı, nalbant, çulcular(Çölha-Çulha), macuncu, debbağ, kalaylar, demirci, dökmeci, haddad, kazzaz, ebe, yapıcı ustası, serraç, tahtacı, tabeci, arabacı ve değirmencilik*” mesleklerini incelemiş, tarihi bağlamına sadık kalarak bazı açıklamalar yapmaya çalışmıştır (Erdengiz 1992). Biz de bu çalışmamızda, XIX. yüzyılın ikinci yarısına ait olan, hicri 1281 (2 Kasım 1864)-1282 (2 Mayıs 1865) tarihleri arasında tutulmuş olan defterde yer alan lâkap ve unvanları tarihî bağlamlarını dikkate alarak açıklamaya çalışacağız. İlgili defterin arşiv bilgileri şöyledir: Kod:mah.ş.11. Orijinal adı ve cinsi: Zabıt 1281-1282 (müsvedde). Başlangıç ve bitiş tarihi: 1864 Kasım 2- 1865 Mayıs 2. Açıklama: Defter, mahkeme-yi şer'iyye zabıt müsvedde defteridir. Şekli: Ciltli, ebrulu mukavva kapak. Fizikî boyut 20X29. Toplam varak: 78, boş varak sayısı 13.

Çalışmamızda, *ağa, âşfer-zâde, devletlü, efendi, hâcı, kalaylamacı, kanfârî, karantina kâtibi, karğa-zâde, kavvas, kethüdâ-zâde, kolâncı, kuşb bâbüşci, şekerçi-zâde, şişe-zâde, yasakçı-zâde* lâkap ve unvanlar incelenmiştir.

Ağa

Sıklıkla karşımıza çıkan bu sözcüğün önüne geldiği isimlerin bir unvanı mı, yoksa bir lâkabı mı olduğu çoğu zaman karıştırılmaktadır. İncelemiş olduğumuz 1281 ve 1282 tarihli sicilin birçok yerinde bu sözcüğe rastlamaktayız. Bu sözcük, gelişi güzel bir şekilde, erkek olan her kişinin isimlerinin önüne konmamaktadır. Gökçeoğlu günümüzde kişilere, *toplum içindeki konumundan ve varlığından dolayı bu adın* verildiğinden bahsetmektedir (2007a: 153). Kıbrıs Ağzı ile ilgili önemli bir çalışma yapmış olan Hakerî'nin çalışmasında ise sözcük ele alınmamıştır (2003). Adaya 1571'den itibaren yerleşmeye başlayan Türklerin ve dolayısıyla Osmanlı İmparatorluğu'nun tüm devlet teşkilat sistemi de dahil olmak üzere, adayı bir Türk adası haline getirdiği bilinmesine karşın bu gerçekleri dikkate almayan tahlillerin, sürekli olarak yarım kalacağını rahatlıkla söyleyebiliriz. Pakalın çalışmasında (1993a: 21-22), “*eskiden yüksek mevki sahipleri hakkında kullanılır bir tabirdi. Bilhassa Tanzimattan evvelki istilahlarda ağalık pek mühimdi. Yeniçeri ocağı zâdidlerine umumiyetle “ağa” denilirdi.*” Sözcük askerî alanlarda kullanıldığından dolayı, daha ziyade karşımıza bir unvan olarak çıkmaktadır. Yani, askerî sınıfa mensup birisi için kullanıldığı zaman bu sözcük onun askerîye içerisinde bulunduğu rütbe ve makamı bildirmektedir. İncelemiş olduğumuz defter miladî 1864 yılına ait olup tanzimattan yirmi beş yıl sonra yazılmıştır. Bu da şu ifadeleri dikkate almamız gerektiğini göstermektedir: “*Sonraları okuyup yazması olmayanlar hakkında*

kullanılır oldu" (Pakalın 1993a: 21). Ağa sözcüğü, defterin yazıldığı yüzyıl dikkate alındığında, isimlerinin önünde "ağa" sözcüğü olan kişilerin okuma yazması olmayan saygın kişiler olduğunu söyleyebiliriz, çünkü Lehçe-i Osmanî'de *ağa*, isim olarak *ağmış*, *büyük*, *seyyit*, sıfat olarak ise *hanenin*, *her yerin büyüğü*, *amca*, *koca* şeklinde verilmektedir (Pakalın 1993a: 21).

Ağa sözcüğünün unvan olarak kullanıldığı sözcükler ise "*yeniçeri ağası*, *ağa yeri*, *çarşı ağası*, *han ağası*, *tomruk ağası*. *Hademe ve şubenin mümtaz takımı: iç ağası*, *hazine ağası*, *anahtar ağası*, *kapı ağası*, *kilerci ağa*, *kaftan ağası*, *kızlarağası*, *haremağası*. *Kale ağası; dizdar*. *Türkmen ağası*, *yaya ağası*, *ağayan-ı enderun; silahtar ağa*, *rikabdar ağa vesaire*" (Pakalın 1993a: 22). Aynı zamanda, "*askeride küçük zabıt unvanıdır: Kolağası*, *bölük ağası*, *çavuş ağa*. *Büyükleri mektepten çıkıp efendi ve bey olur*" (Pakalın 1993a: 22). Askerî sınıf içerisinde dahi okuma yazma bilmeyen askerlere "ağa" unvanının verildiğini görmekteyiz. Eğitim alan askerler "efendi" veya "bey" olmaktadır. Bunun yanında, "*vaktiyle Türklerde şeref sahibi kadınlara da "ağa" denirdi. Örneğin Timurlenk'in kayınbiraderinin karısının adı Ağa Bey idi*" (Pakalın 1993a: 22). Ancak sicilimizde bu unvanın verildiği herhangi bir kadın adına rastlayamadık. Görüleceği üzere, tarihî bağlamı içerisinde, sicilimizden hareketle "ağa" sözcüğünü değerlendirdiğimizde, sözcük daha ziyade toplumda saygın bir yere sahip, ancak okuma yazma bilmeyen kişilere verilen bir unvan olarak karşımıza çıkmaktadır. Günümüzde ise Anadolu'nun ve Kıbrıs'ın birçok bölgesinde hitap sözü olarak kullanılmaktadır.

Aşfer-zâde

Aşfer-zâde sözcüğü, sicilimizde sadece 53a/2-3 no'lu varakta "*Âşfer-zâde Hâcî 'Ali Ağa*" şeklinde geçmektedir. Bu sözcük, Gökçeoğlu (2007a), Kabataş (2009) ve Hakerî'nin (2003) çalışmalarında yer almamaktadır. Devellioğlu, sözcüğün *sarı* manasında olduğunu ve *mahbûb-i asfer* tamlamasında ise *altın*, *uçuk*, *soluk benizli*, *kızıl* (2002: 43) anlamına geldiğini aktarmaktadır. Ayverdi, sözcüğün Arapça'da şufretten "sarılık"tan *asfer*, *sarı*, *sarımsı* anlamına geldiğini ve *benî asfer* şeklinde kullanıldığında *sarı ırk* manasında anlaşılması gerektiğini belirtmektedir (2011a: 179).

Sözcük, Kamus-i Türkî'de sarı olarak verilmekte ve "*ben-i asfer*" maddesinde: "*vaktiyle avrupalılardan meçhul bir kavme verilen lâkabdır*" (Sâmi 1998: 122) açıklaması yapılmaktadır. Yine İslâm tarihi ile ilgili bir notta: "*Asferoğulları Rum padişahları idiler. Ataları Asfer b. Rum'dur. Bazı tarihçilere göre Habeşe ordusu bunlara galip geldiğinde bu kabilenin kadınlarına saldırdılar. Bu olayın ardından dünyaya gelen çocuklar da sarışın veya sarı tenli oldukları için onlara Ben-i Asfer adı verildi*" (http://balaghah.net/old/na-hj-htm/tur/na-hj/ghorar/footnt.htm#_ftn70, erişim tarihi: 19.09.2015) bilgileri verilmektedir. Görüldüğü üzere asfer sözcüğü sarı rengi karşılmasının yanında sarışın veya sarı ırka mensup olanları belirtmek maksadı ile de kullanılmıştır. Sicilde adı geçen *Hacı Ali Ağa* muhtemelen sarışın

veya sarışın bir aileye mensup olup, bu vasfından dolayı ona *asfer-zâde* lâkabı verilmiştir.

Devletlü

Bu unvan, sicil ve diğer Osmanlı arşiv vesikalarında yaygın bir şekilde karşımıza çıkmasına rağmen, Gökçeoğlu'nun çalışmasında rastlanmamıştır (2007a; 2007b). Kıbrıs adasının fethi tamamlandıktan sonra ada, Kıbrıs Beylerbeyliği olarak Osmanlı idarî yapısına katılmış, Rumeli Beylerbeyliği'nden sefere katılan Avlonya sancak Beyi Muzaffer Paşa ilk Kıbrıs Beylerbeyi olarak tayin edilmiştir (Erdönmez 2004: 8-9). Böylece imparatorluk yüzlerce yıldır yerleşmiş olan devlet yapısını, Kıbrıs Adası'nda da oluşturmuştur. Bu da beraberinde, devlet erkânı için kullanılan unvanların Kıbrıs adasında da kullanılma zorunluluğunu getirmiştir.

“Büyük bir devlet geleneği ve yazışmalarda belli bir nizama sahip olan Osmanlı İmparatorluğu'nda bazı unvanlar belli zümrelere aitti. Devletlü unvanı, “vezirlere, müşirlere, şeyhülislâmlara, mekke emirlerine, Darüssaade ağalarına, saltanat hanedanına sıhriyeti bulunanlara yazılan resmî elkaptı. Gani, iktidar, saadet sahibi demektir. Bunların bir kısmının başına ve sonuna başka tabirler de ilave olunurdu. Sadrazamlarla hidivlere; Fahametlü, devletlü, mazullerine; Übbehetlü devletlü, şeyhülislâmlara; devletlü semahatlü, Mekke emirlerine; Devletlü siyadetlü, Darüssaade ağalarına; Devletlü İnayetlü, sıhriyete mazhar olanlarla ser askerlere; Devletlü Atufetlü denilirdi. Devletlü'den ve diğer tabirlerden sonra *efendim hazretleri* de ilâve edilirdi. Bu gibilere yazılan zarfların üzerlerine Devletlü...Paşa hazretlerine, Devletlü semahatlü...efendi hazretlerine yazıldığı gibi muharreratta isimleri geçtikçe, yahut kitaplara yazılmak icabettikçe yine aynı tabirler istimal edilirdi (Pakalın 1993a: 438).”

Devletlü unvanı son derecede önemli bir unvan olup devletin çeşitli kademelerinde önemli göreve gelen belli bir zümre için kullanılmakta ve yazışmalarda mutlaka belirtilmekte idi. Sicilimizde sadece 12b/3 no'lu varakta geçen bu unvan bir paşaya aittir ve “*Devletlü Maḥmūd Nedīm Paşa*” şeklinde unvanı ile kendisine hitap edilmektedir.

Efendi

Bu sözcük neredeyse sicilimizin büyük bir kısmında kullanılmaktadır. Efendi sözcüğü sadece günümüzde değil farklı yüzyıllarda fonksiyon değiştirerek, yaygın bir şekilde kullanılmıştır. Bu sözcük, Hakeri'de bulunmamaktadır (2003). Gökçeoğlu (2007a: 416-417) sözcüğü lâkap olarak vermekte ve “*çoban olmasına karşın her gittiği yerde kendisine efendi nitelendirilmesinde bulunurdu*. Bundan dolayı kendisine takmaadı *efendi* olarak verilmiştir” şeklinde açıklamaktadır. Ancak bu sözcük tarihî bağlamı içerisinde sadece bir lâkap olarak değil mahkeme sicillerinde unvan olarak da karşımıza çıkmaktadır.

XIX. YÜZYIL KIBRIS ŞER'İYE SİCİLLERİNDE LÂKAP VE UNVANLAR

Pakalın, “okuyup yazması olanlara *unvan* olarak verilen bir tabirdir. Sahip, seyyit, çelebi ve hoca, molla, okumuş mânalarında kullanılırdı. Efendi tâbiri, daha Selçuklular zamanında kullanılmaya başlamış olmakla beraber, en ziyâde Osmanlılar arasında ve XV. asrın yarısından sonra tahsil ve terbiye görmüş kimselere mahsus bir lâkap olarak kullanılmıştır ve yavaş yavaş çelebi kelimesinin yerini almıştır (1993a: 505). Pakalın, sözcük ile ilgili açıklamasında sözcüğü lâkap olarak vermektedir, ancak bu sözcük yazarın ilk cümlesinde de belirttiği üzere *XIX. yüzyılda* bir unvandır. Aynı zamanda, “devletin yüksek memurlarından bazılarına efendi unvanı verilmesi âdetti; örneğin: İstanbul Kadısına; İstanbul Efendisi denilirdi. XIX. asrın yarısından sonra bu unvan daha geniş bir suretle istimal edilmiş olmuştur (Pakalın 1993a: 505)”. Sicilimiz, XIX yüzyıla ait olduğundan dolayı biz de bu tanımdan hareketle *efendi* sözcüğünün geniş bir kullanım alanı olduğunu söyleyebiliriz.

“Şehzâdelere resmen *efendi* denilmesi bu devirde başlar. Padişahlar hakkında efendimiz şekli kullanılırdı. Bu şeklin halk arasında *Peygamber* için de kullanıldığı görülür (Peygamber Efendimiz). Padişah zevceleri hakkında “*kadın efendi*” unvanının kullanılması ve hanım unvanı ile birlikte, *bey efendi*, ve *hanım efendi* şekilleri de daha ziyade bu devirlerde görülür. Şeyhülislâmlara efendi unvanı verildiği gibi, hıristiyan din büyüklerine de *efendi* denilmiştir. Orduda binbaşya kadar olan rütbe sahiplerine resmen *efendi* unvanı verilirdi (Pakalın 1993a: 506)”.

Sözcük sadece imparatorluğun sarayında değil, aynı zamanda askerîyede de çok yaygın bir şekilde kullanılmıştır. Tanzimattan sonra efendi unvanı, resmî muamelâtta yalnız okur yazarlara ve mektep talebelerine tahsis edildiği için, *alaylı zâbitlerden* okuma yazma bilmeyen mülâzım ve yüzbaşılara ağa denilirdi (Pakalın 1993a: 506). Dolayısıyla, sicilimizde efendi sözcüğü lâkap olarak değil bir unvan olarak kullanılmaktadır. Bu da efendi unvanını kullanan kişilerin okur-yazar olduğu anlamına gelmektedir. Ancak XX. yüzyılda, gerek Anadolu’da gerekse de Kıbrıs’ta yönetim şekillerinin değişmesi, okuma yazma oranlarının artması ile birlikte *efendi* unvanı toplumda saygın kişilere hitaben kullanılan bir ifade haline dönüşmüştür.

Ḥâcî

Bu sözcük, Hakeri’nin çalışmasında bulunmamaktadır (2003). Gökçeoğlu (2007b: 586) ise “Hacı Arappino maddesinde: babaları hacce gitmişti” şeklinde açıklamaktadır. Sicillerde dikkat çeken diğer bir husus ise hacı sözcüğü sadece müslümanlarda değil müslüman olmayan kişiler için de kullanılmaktadır. Pakalın,

“şer’i menasike ittiba’ ile zamanında Mekke’ye gidip İslâm farizasını ifa eyleyenler hakkında kullanılır. *Asya’nın bütün dinlerinde, Akdeniz sahillerinin bütün eski medeniyet merkezlerinde, bu dinî farizaya riayet edildiği görülüyor*. Bu dinlerin hac hakkındaki en esaslı telâkkisi, uluhiyetin muayyen bir yerde tecelli ettiği, yahut o *muayyen yerde* tesirini her yerden fazla tezahür ettirdiğidir. Bu yerleri ziyaret edenler ya uluhiyeti tazim, yahut

onun yardımını temin maksadını istihdaf ederlerdi. Bu çeşit hacıların en eski yerlerinden biri Hindistan'dır. Binlerce, yüzbinlerce Hindu, Ganj nehrine giderek nehrin üzerindeki mukaddes Benares mâbedini ziyaret eder, nehrin sularında yıkanarak günahlarından temizlenirler. Budh'ların da birçok hac merkezleri vardır. Suriye'nin Hiyeropolis'teki Aratagatis mâbedi bir hac merkezi idi. Fenike'de Astarde mâbedi de aynı mahiyeti haizdi. Eski Mısır'ın hemen her şehrinde bir hac merkezi vardı. İsrailoğulları Morya dağına hac ederlerdi. Bu adet *Yunanlılar* arasında da vardı. Apollo'nun Delfi'deki, Zeus'un Dodana'daki mâbedi birer hac merkezi idi. *Hıristiyanların hac merkezleri sayılamayacak kadar çoktu*. Kudüs bunların başında gelir. Fakat bu müesseseye en büyük kıymeti veren din müslümanlıktır. İslâm dininin beş temeli olan beş farızın sonuncusu hacdır. Her sene, İslâm afakından binlerce insan, Beytullaha teveccüh edip geldikleri için bu hususî ziyarete hac denilmiştir. Lisanımızda Beytullahı ziyaret eden kimseye *Hacı* denilir (1993a: 695-696)" açıklamasını yapmaktadır.

İslâm'da sadece Mekke'ye giderek gerekli hac vazifelerini yapan kişiler *hacı* olurken, özellikle hristiyanların hacı oldukları birden fazla yer vardır. Bu bağlamda, hacı sözcüğü sicilimizde lâkaptan ziyade unvan olarak karşımıza çıkmakta ve çok yaygın bir şekilde Rumlar tarafından da kullanılmaktadır. Yüzyıllar boyunca Osmanlı İmparatorluğu'nun tebası olarak yaşayan Rumlar kendi hacıları için de bu unvanı kullanmışlardır. Nitekim adadaki Rumların büyük bir kısmı Ortodoks olup ibadetlerine karşı büyük hassasiyetleri vardır ve hacı olmak onlar için de oldukça önemlidir.

Kalaylamacı

Bu lâkap sicilimizde 37b/6 no'lu varakta "*Halil bin Kalaylamacı Mehmed*" şeklinde geçmektedir. Hakeri çalışmasında kalaycıyı, kap kalaylayan kimse olarak vermekte, mecâzen ise üstünkörü iş yapan, sahtekâr, herşeyi karıştıran manasına geldiğini belirtmektedir (2003: 166). Gökçeoğlu bu lâkaba yer vermemiştir (2007a ve 2007b). Çelik tencerelerden önce bakır tencerelerin çok yoğun olarak kullanıldığı dönemlerde neredeyse her mahallede kalaycılar yer almaktaydı. Ayverdi, "yumuşak, gümüş renginde, düşük sıcaklıklarda kolayca eriyen, çok iyi parlatılabilen, ince levhalar haline getirilebilen, normal sıcaklıklarda havada oksitlenmeyen, lehim imaline yarar metal element. Bilhassa bakır mutfak eşyasını kaplamakta kullanılır veya bu elementin bakır bir kaba sıvanmasından oluşan ince tabaka. *Kalaycı*, Kap kaplayan kimse. Kalaycı çamuru, kalaylanacak kapları temizlemede kullanılan kil. Kalaycılık: kalaycının yaptığı iş, kap kaplama işi. Kalaylamak: Bakır bir kabı kalay tabakası ile kaplamak (Ayverdi 2011b: 1523)" olarak vermektedir. Kapları kaplayan kişi daha ziyade *kalaycı* olarak bilinmesine karşın sicilimizde *kalaylamacı* olarak verilmektedir. Dolayısıyla, kalaylamak fiil-fiilden fiil yapan ek+cı ekinin eklenmesiyle birlikte lâkap haline gelmiştir.

Ƙantârî

Sicilde yer alan diğler lâkaplardan bir tanesi de *Ƙantârî*'dir. Defterde, 56a/3 no'lu varakta, "*da'vâ ve muşamaya vekîl-i müseccel-i şer'îsi Ƙantârî Muştafağa İbn-i Mûsâ nâm kimesne*" şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Gökçeoğlu'nun çalışmasında "*kantarıcı*" olarak geçmektedir (2007b: 672). Sözlü kaynaklar yanında yazılı sicil kaynaklarını taradığını belirten araştırmacı, diğler sicillerde sözcüğün geçip geçmediğini konusunda da herhangi bir bilgi vermemektedir. Önemli bir tartı aracı olan "kantar, ağır şeyleri tartmaya mahsus aletin adıdır. Uzun bir kol üzerinde ileri geri hareket edecek surette o kola geçirilmiş ve asılı bir topla tartılan şeyi kaldırmak için ucu çengelli zincirlerden ibarettir. Bir yere asılmak veya bir sırga geçirilmek suretiyle iki kişi tarafından kaldırılır. *El kantarı, kol kantarı, baskül kantar, kefelî kantar* denilen neveleri vardır. Bunun yanında, kırk dört eski okkadan (56, 41 kilo) ibaret olan ağırlık ölçüsüne "kantar" denilir. Bazı yerlerde bu miktar değışirdi. Eskiden baskül olmadığından dolayı gelen mallar, "*kantar*" denilen tartı aletiyle tartıldığı için alınan vergiye "*kantariyye*" denilmiştir (Pakalın 1993b: 161)". Elektronik baskül tarzı ağırlık ölçüm aletleri olmasına rağmen Kıbrıs'ta bazı kırsal bölgelerde halen daha el kantarı kullanılmaktadır. Kantariyye sözcüğü Arapça olup, *kantârî* "kantarla ilgili"den kantârîyye olmuştur. Dolayısıyla, tartı yapılan yerlerde kantarla tartılan eşyadan alınan vergi, kantar resmi, kantar vergisi manasına gelmektedir (Ayverdi 2011b: 1554). Bu bağlamda, sicilde adı geçen kişi muhtemelen kantarcılık yapmakta ve bunun karşılığında kantar vergisi almaktadır. Yapmış olduğu meslekten dolayı bu lâkabı almış olabilir.

Ƙarantina Kâtîbi

Bu unvan sicilimizde, 35b/8 no'lu varakta ve sadece bir defa "*Ƙarantina Kâtîbi* 'Ali Fâkiğ Efendi'" şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Bu unvan, Gökçeoğlu (2007a ve 2007b) ve Hakeri'de (2003) yer almamaktadır.

"Karantina, İtalyanca'da, *quarantina* "kırk gün" anlamına gelmektedir. Ortaçağ'da gemiyle yolculuk yapanların bir yere ulaştıklarında kırk gün karaya çıkmaları yasak olduğu için kelime bu anlamı kazanmıştır. Özellikle orta çağda baş gösteren bulaşıcı hastalıklar nedeni ile bulaşıcı hastalık olan bir yerden gelen kişileri, gemi ve malları taşıtları geçici olarak tecrit etme şeklinde tedbir alınırdı. Bunun yanında limana uğrayan gemilerin bulaşıcı hastalık taşımalarını önlemek için kıyı sağlık teşkilatları kurulmuştu. Özellikle denizde, limana gelmek için bekleyen gemilere karantina bayrağı çekilirdi. Sağlık kontrolü henüz yapılmamış gemilere sarı renkli bayrak çekilirdi. Karantina Dairesi ise sahildeki sağlık teşkilatı ve binası idi (Ayverdi 2011b: 1573)."

Ada ve yarımadalara bulaşıcı hastalıklar genellikle deniz yolu ile taşındığından dolayı, limanlarda Karantina Daireleri ile Karantina İnspektörlükleri kurulmuştur. Bu dairelerde, karantina inspektörü, karantina kâtibi, karantina kâtibi muavini, karantina yazıcısı ve karantina baş gardiyanı görev yapmaktaydı (Öksüz 2013: 200).

Kıbrıs adası dört bir yanı denizlerle çevrili bir ada olup son XX. yüzyıla kadar en önemli ulaşım ve ticaret aracı gemi olmuştur. Bu bağlamda, Girne, Limasol, Mağusa gibi kentlerdeki limanlar oldukça önemli idi. Dolayısıyla, sicilde adı geçen kişi Tuzla İskelesi'nde yaşamakta olan karantina kâtibidir. Karantina kâtibi ise onun unvanıdır çünkü devletin görevlendirdiği bir memurdur.

Ḳarğa-zāde

Sicilin 5b/7 no'lu varağında, “Ḳarğa-zāde Hâcî Muştafa Bey” şeklinde geçmektedir. Kıbrıs'ın neredeyse her yerinde görülen karga kuşu ve buna bağlı olarak günümüzde birçok kişinin *Karga* lâkabı aldığı bilinmektedir. Gökçeoğlu'nun çalışmasında bu lâkapla ilgili herhangi bir bilgiye rastlayamadık (2007a ve 2007b). Hakeri çalışmasında, “Karakarga (mağusa kargası, yağmur kargası). Çoklu halde dolaşan, çirkin sesli, 1963 öncesi Mağusa (bugünkü adıyla Gazimağusa) kentinde çokça bulunan, şimdilerde Karpaz'da görülen bir tür karga (2003: 170) şeklinde açıklamaktadır. Kıbrıs Türk halk kültüründe ise Gazimağusalılara genel olarak *Karga*, *Kargalar* lâkabının verildiği bilinmektedir. Örneğin; eğer bir genç askere Gazimağusa'dan gelmiş ise “hah işte bir *garga* daha geldi” şeklinde ifadelere rastlamaktayız. Ayverdi, *karga burun* maddesinde, Burnu karga gagasına benzer kimse. Karga gibi...çok zayıf, kara kuru kimseler için kullanılır (Ayverdi 2011b: 1578) açıklamasını yapmakta ve aynı zamanda çok zayıf kişiler için *karga gibi* benzetmesinin yapıldığını belirtmektedir.

Karga sözcüğü, “Eski Türkçe'den başlayarak kullanılır. Özünde “karga” olarak geçer. Ancak gök karga ve kuzgun gibi kuşlara da karga adı verilir. Orta Türkçe'de karga olarak geçer. Eski Kıpçakça'da da karga biçimi kullanılır. Türkçe karga adının karganın çıkardığı sestene geldiği açıktır. Yabancı dillerde de kargaya buna benzer adlar verilir. Örneğin, Tibetçe *kaka*, *kā-ka* adı da karganın sesinden gelir. Türkçe'den komşu dillere de geçmiştir (Eren 1999: 212). Türkçe'nin tarihî devirleri içerisinde de karşımıza çıkan sözcüğün binlerce yıldır dilimizde yaşadığı görülmektedir. Ancak sicilde *Karga-zāde* şeklinde geçmesi oldukça dikkat çekicidir. Adı geçen kişinin Mağusalı olup olmadığına dair herhangi bir bilgi yokken, incelediğimiz defter Lefkoşa'ya aittir. Karga kuşunun yanında *zāde* unvanını alabilecek kadar önemli olan hadise nedir ki, bu kişi metinde *Karga-zāde* olarak verilmiştir. Nitekim karga,

“eski kitaplarda hassaten yazmalarda ciltlerin mütemmimi ve mülâsıkı olarak yapılan kısımlara verilen addır. Türkçe olan bu tabirden ziyade Arapçası bulunan “maklâp=miklâp” kullanılırdı. Maklâp kitabın üst kapağının arasına konulmak suretiyle kitabı her tarafı kapanmış bir vaziyete koyması noktasından muhafazasına hizmet ettiği gibi okunan sayfa arasına vazedilmek suretiyle kitap açıldığı zaman bırakılan yeri kolaylıkla bulmaya yarardı. Miklâp kabın arasına konulduğu zaman bırakılan yeri kolaylıkla bulmaya yarardı. Miklâp kabın arasına konulduğu zaman meydana kalan kısma “sertâp” denilir. Kıymetli ciltlerin sertaplarına ya bir âyet yahut münasip bir

XIX. YÜZYIL KIBRIS ŞER'İYE SİCİLLERİNDE LÂKAP VE UNVANLAR

beyit veya fıkra yazılırdı. *Kargacık*: Tezhip ıstılahlarındandır. Arap harflerinin sonuna ve yazıda boş kalan yerlere süs nevilерinden birinin adıdır. Yazıya yeni başlamış olanların harfleri birbirine karıştırmak suretiyle yazdıkları yazıya “kargacık burgacık” denilirdi (Pakalın 1993b: 201)”.

Yukarıdaki açıklamadan hareketle, adı geçen kişinin ailesinin kitaplar için özel olarak hazırlanan *miklâp* veya *karga* yapımı işiyle uğraştığını söyleyebiliriz. Özellikle matbaanın henüz kullanılmaya başlamadığı dönemlerde bu işi yapan kişiler toplumda oldukça önemli bir yere sahiptiler. Sicilimizde, adı geçen kişinin ailesi *karga* işiyle uğraşan bir aile olabilir. Nitekim Kur'an'ı Kerim'in de yüzyıllardır bu şekilde ciltlendiği bilinmektedir.

Кavas

Sicilde karşımıza çıkan diğer sözcüklerden bir tanesi de *Kavas'tur*. Bazen tek başına bazen de *Ağa* sözcüğü ile birlikte kullanılmaktadır. Gökçeoğlu (2007a ve 2007b) çalışmasına bu unvanı almamıştır. Pakalın,

“eskiden vezirlerin maiyetlerinde kullandıkları silahlı adamlara verilen addır. Dört beş kavası bulunan vezirler vardı. Kavaslar eski şeklini Osmanlı hükümetinin sonuna kadar ecnebi sefaret ve konsoloshanelerinde muhafaza etmişlerdir. Buna *yasakçı* da denilirdi. Kavas'ın asıl imlâi “Kavvas”dır. Kavvas okçu insanların biricik silahı oktan ibaret olduğu devirlerden kalma bir tabirdir (1993b: 215)” açıklamasını yapmaktadır.

Türklerin atlı-göçebe hayatları düşünüldüğünde, ok hem savaşlarda hem de avda oldukça önemli bir yere sahipti. Bilindiği üzere at üstünde geriye doğru dönerek hem at binip hem de ok atan Türk süvarileri dünya tarihinde oldukça önemli bir yere sahiptir.

“Eski zamanlarda ok atmak ve yay taşımak mutad idi. Büyüklerin önlerinde giden birisi ona ait yay ve okları taşırdı. İşte bu vazifeyi gören adama Kavvas denirdi. Kavas tabiri bundan kalmıştır. Yeniçeri ocağının lağvından sonra “muhzır ağalığı”nın kaldırılarak onun yerine “tomruk ağalığının” ihdası sırasında muhzır ağanın maiyetinde Tomruk hizmetini gören ve “haberci” unvanı “kavas”lığa tahvil olunmuştur. Sonraları Osmanlı teşkilatında padişahattan aşağı rütbede bulunan devlet adamlarının maiyetlerinde çalışan memurlara da “Kavas” denilmiştir. Kavaslar eski şekillerini yani silah taşıyarak sefirlerin ve konsolosların önlerinde gitmesi yakın zamanlara 1908 inkılabına kadar muhafaza etmişlerdir. Meselâ sefirler Bab-ı Âli'yi ziyaret ettikleri ezcümle sadrazamın yanında gittikleri zaman önlerinde kılıçlı ve tabancalı bir *kavas* yürür, ona kalabalıkta yol açar ve yol gösterirdi. Ayrıca belediye kavaslarının isimleri bilâhare komisyon çavuşuna tahvil edilmiş ve sonra zabita-i belediye memuru namını almıştır. Kavas ve çavuşların üniformasız ve sivil gezenlerine (Tebdil) ve tebdillerin en büyüğüne (Baş tebdil) veya (Tebdil eskisi) denilirdi (Pakalın 1993b: 215).”

Pakalın'ın yaptığı açıklamadan da anlaşılacağı üzere bu sözcük karşımıza bir unvan olarak çıkmaktadır. Son dönemlerde büyükelçilerin yakın koruma görevlerinde bulunmuşlardır. Ancak incelemiş olduğumuz sicil tarihinden hareketle bu unvanı alan kişilerin devlet görevinde çalışan bir memur ya da yakın korumalık yapan bir asker olduğunu söyleyebiliriz.

Kethüdâ-zâde

İncelemiş olduğumuz sicil 23b/8 no'lu varağında ve sadece bir yerinde “*Köse Kethüdâ-zâde El-hâc Hüseyin Ağa ibn-i Muştafa Ağa*” şeklinde geçmektedir. Bu unvan, büyük devlet adamlarıyla zenginlerin işlerini gören adam hakkında kullanılır bir tabirdir. Halk arasında “kâhya” denilirdi (Pakalın 1993b: 251).” Kethüdalar önemli devlet işlerini yapan kişilerdi.

“Osmanlı toplumunda kethüda (kâhya) nüfuz ve servet sahibi kimselerin hizmetinde onların ve örgütlerin her türlü işini gören yardımcılarıdır. Perde arkasında efendilerinin kararlarını ve hareketlerini çoğu zaman onlar belirler. Padişahların özel akıl hocası musâhiler olduğu gibi Kösem ve Turhan Sultanların da akıl hocalığını yapan kethüdaları vardı. Kethüdalar hizmetleri sırasında efendilerinin nüfuzundan yararlanıp büyük servet sahibi olurlardı. Kethüdalar bilgi ve deneyim sahibi kişiler olarak büyüklerin akıl hocası durumunda idiler (İnalçık 2009: 77-78)”.

Bu bağlamda, metnimizde lâkabı köse, unvanı ise *kethüda* olan kişinin babası veya dedesinin veyahut da kendisinin böyle bir görevde olduğundan dolayı bu unvanı aldığını söyleyebiliriz. Ancak eğer bu kişi halen o görevdeyse bu sözcük bir unvan, eğer görevde değilse ailesinden bir kişi bu görevi yaptığından dolayı bu lâkabı almış olabilir. Dolayısıyla bu sözcüğün lâkap veya unvan olduğuna dair kesin bilgiyi verecek olan tarihî bağlam hakkında sicilde herhangi bir bilgi yoktur. Ancak *zâde* sözcüğü, adı geçen kişinin ailesinden birilerinin daha önce bu işi yaptığı ihtimalini güçlendirmekte ve *kethüdâ-zâde* sözcüğünün lâkap olma ihtimalini arttırmaktadır diyebiliriz.

Kolancı

Sicilimizin 24a/13 no'lu varağında “*Kolancı Mehmed Emîn Efendi*” şeklinde geçmektedir. Dolayısıyla bu kişi hem kolancılık mesleğinin icra etmektedir hem de okuma ve yazma bilmektedir. Hakeri, “yassı ve enlice bağ. Dokuma, deri, kenevir gibi maddelerden yapılan yası ve enlice bağ. Hayvanın semerini ya da eyerini bağlamak için göğsünden aşırılarak sıkılan yassı kemer (Hakeri 2003: 185) şeklinde açıklamaktadır. Kıbrıs'ta da diğer ülkelerde olduğu gibi taşımacılık ve seyahat için at, deve, eşek, katır gibi hayvanlar kullanılmıştır. XX. yüzyılın son çeyreğine kadar çok yaygın bir şekilde kullanılan bu hayvanlar için uzun bir süre kolan üretilmiştir. Çünkü bu kolanlar, kemer şeklinde ve enli olduklarından dolayı hayvanların acı çekmelerini ve vücutlarının yara bere içerisinde kalmasını önlemekte idi.

XIX. YÜZYIL KIBRIS ŞER'İYE SİCİLLERİNDE LÂKAP VE UNVANLAR

“Kolan sözcüğü, “Eski Türkçe’den beridir kullanılır. Sözcük Bulgarca, Sırça ve Arapça’ya da geçmiştir. Atın eyer ve semerini bağlamak için karnının altından geçirilerek bağlanan yassı bağ. 2. Kenevir, yün, kayış, deri vb.den yapılan, dayanıklı bağlamaya, tutmaya taşımaya yarar yassı ve enli bağ: “Çadır kolanı”. 3.Sandalye, koltuk kanepeler vb. mobilyaların yaylarını tutması için altlarına konan veya bazı eşyanın etrafına geçirilen sağlam kuşak. 4. Yünden veya ipekten yapılmış üzeri işli ince kuşak anlamına gelmektedir (Ayverdi 2011b: 1728)”.

Kullanım alanları oldukça geniş olan bu sözcük incelemiş olduğumuz metinde lâkap olarak karşımıza çıkmaktadır. Muhtemelen adı geçen kişi yukarıda belirtilen işi yapan bir kolancıdır. Ancak oldukça geniş bir kullanım alanı olan kolanların hangilerini yaptığına dair herhangi bir bilgi olmamasına rağmen özellikle hayvanların semerlerinin ve yüklerinin bağlandığı kolanı yapan bir zanaatkâr olduğunu söyleyebiliriz.

Ꞑutb Bâbüŝcu

Sicilde *kutb* unvanına, 5b/6 no’lu varakta “*Ꞑutb Bâbüŝcu Hâcî Hasan Efendi*” şeklinde rastlamaktayız. Kutb, Bir konuda elde edilebilecek bütün bilgilere sahip olan, aynı grupta bulunanların başı durumundaki kimsedir (Ayverdi 2011b: 1834). Tasavvufta oldukça önemli olan bu kavram İslâmiyetten sonra sıklıkla kullanılmaya başlamıştır. “Mânevî derecelerin en yüksek mertebesi yerinde kullanılır bir tâbirdir. Mücerred olarak kullanıldığı zaman “kutup” suretinde telaffuz olunan bu tabir terkip halinde “kutb” şeklini alır (Pakalın 1993b: 330)”. Bu unvan herkese verilmemekte olup manevî olarak yükselmiş olduğuna inanılan kişilere onları yetiştiren kişiler tarafından verilmektedir. Ayrıca,

“velâyete ilerilemiş kâmillere denir. Velâyet ehlinin bir çok kısımları ve her kısmının bir çok kutb’u vardır. Reislerine “kutb-ül-aktab” denir. Sofiyeye göre, Adem, Hakkın “cemiyet-i esasiyye”sine mazhar olmakla beraber her zamanda, Hakkın, âlemde bir “halifesi” vardır. Âlemi kalbi gibi olan bu zât, “kutb-ül-aktab”dır (Pakalın 1993b: 330-331)”.

Dolayısıyla tasavvufta *kutb*, manevî yolculuğunu tamamlamış olan bir ustadır. Onlar çeşitli eğitimlerden sonra nefislerini terbiye etmek maksadı ile her türlü çileyi çekmeye razı olmuş kimselerdir. Bir bakıma varlık içerisinde yok olmaya çalışan, ermiş ve bilge kimselerdir.

“Eskiden lonca denilen bu toplantı yerlerinde İslâm ve Hıristiyan esnaftan seçilenler ve o zamanki tâbirlerle “müsin ve ihtiyar işerleri, söz sahipleri” toplanırlar, kethüda ve yiğit başlarının idare ve reislikleri altında meclis kurarak esnafın işlerini görmekle beraber ufak tefek anlaşmazlıklarını kadiya aksetmeden hall-ü fasl, usûl, nizam ve teamülün muhafazası esbabını tezekkür ettikleri gibi esnafın orta sandığı hesaplarını da tetkik ederek gelirin artmasına gayret ederlerdi (Pakalın 1993b: 369)”.

Anadolu'da kurulan ve uzun zaman esnaf ve zanaatkârın hem maddî hem de manevî dünyasını koruyan ve düzenleyen kurumların başında gelen loncaların başındaki kişiler hem tecrübe hem de manevî olarak belli bir doygunluğa ulaşmış kimselerdi. Uzun zamanlar, her mesleğin bir “en ustası” vardı. Metnimizde adı geçen kişi ise babuşçuların hem zanaat açısından ustaları hem de manevî hocalarıdır. Nitekim, efendi unvanını da aynı anda taşıyor olması onun okumaz yazma bildiği manâsına da gelmektedir. Babuşçu ise onun mesleğinden dolayı aldığı lâkabıdır. Adı geçen kişi hacca gittiği için hacı unvanı da almıştır. Bu bağlamda, bir unvan grubunda unvan+lâkap+lâkap+isim+unvan şeklinde bir diziliş karşımıza çıkmaktadır.

Şekerci-zâde

Bu lâkap sicilde sadece bir defa ve 30a/15 no'lu varakta “*Şekerci-zâde Muştafa Efendi ibn-i Hasan*” şeklinde geçmektedir. Osmanlı İmparatorluğu'nda oldukça yaygın bir şekilde karşımıza çıkan tatlı ve tatlıya bağlı olarak farklı türdeki yiyecek ve şekerlemeler çok rağbet görmekte idi. Nitekim kapalı ve açık çarşılarda sadece şekerleme, lokum satan kimselere rastlamaktayız. Ayverdi, şeker, şekerleme vb. yapan ve satan kimselere verildiğini belirtmektedir (Ayverdi 2011c: 2930). Matematikçi, hattat ve şair olan Şeker-zâde Feyzullah Sermed (ö.1202/1787) ve Osmanlı hattatı Şeker-zâde Seyyid Mehmet (ö.1166/1753) gibi isimlerin babaları şeker satıcılığı yaptıklarından dolayı bu lâkapları almışlardır (İslâm Ansiklopedisi, 2010: 489).

Gökçeoğlu (2007a; 2007b) çalışmasında bu lâkap ile ilgili herhangi bir açıklama yapmamıştır. Sicilde adı geçen kişinin ailesinden birisi mutlaka şekercilik işi ile uğraşıyor olmalıdır. Aynı zamanda, bu kişi efendi unvanını da taşımakta olup bu da onun eğitilmiş olduğu anlamına gelmektedir. Dolayısıyla, ailesinin mesleğinden dolayı adı geçen kişi *Şekerci-zâde* lâkabını almıştır.

Şişe-zâde

Bu lâkap, sicilimizde sadece 17a/3 no'lu varakta, “*Şişe-zâde İbrâhîm*” şeklinde geçmektedir. Gökçeoğlu'nun çalışmasında bu lâkap hakkında herhangi bir bilgi verilmemiştir (2007a; 2007b). Şişe, içine su ve her türlü sıvı madde konan, camdan çeşitli biçim ve büyüklükte, boyu ve enine göre çok daha uzun, ağız kısmı dar kap (Ayverdi 2011c: 2960) olarak tanımlanmaktadır. Şişecilik ve Osmanlı camcılığının kökeni Selçuklular dönemine kadar gitmekte ve XIX. yüzyılda canlanma göstererek büyük bir gelişme kaydettiği görülmektedir (Bayraktar 2013: 837). Dolayısıyla camcılık Osmanlı coğrafyasında bilinmekte idi. Osmanlı İmparatorluğu'nda camcılık oldukça ilerlemiş ve özellikle Kanunî devrinde camcılarının isimleri kayıt altına alınmıştır (Bayraktar 2013: 836). Metnimizde adı geçen kişinin ailesinin camcılık ile uğraştığını söyleyebiliriz. Bu sebepten dolayı lâkap olarak *Şişe-zâde* lâkabını aldığını varsayabiliriz.

Yasakçı-zâde

Bu sözcük, sicilimizin 65b/1 no'lu varağında “*Yasakçı-zâde 65b/2 Yūsuf Ağa ibn-i ‘Ali*” şeklinde geçmektedir. Mustafa Gökçeoğlu “*yasagcı*” sözcüğüne Lefkoşa’da, Evkaf Arşivi’nde rastladığını, köken olarak Türkçe olduğunu, yine aynı maddede “bu kişiye neden Yasagcı” dendiğini öğrenemedik” bilgisini eklemiştir; Yasagcı Ali adlı maddede ise “Şer’iye Mahkemesi’ndeki bir davada tanık olarak görev almıştır” ifadesine rastlamaktayız (Gökçeoğlu 2007b: 1063). Bu sözcük sicilden alınmasına rağmen, anlamı ve işlevi konusunda tarihî bağlamı dikkate alınarak herhangi bir açıklama yapılmamıştır.

Yasakçı, “muhafaza memuru, kavas yerinde kullanılan bir tâbirdir. Lehçe-i Osmanî’de “yasaka memuru, muhafaza memuru, kavas-sabıkta yasavul, alay çavuşu, yol hasekesi” suretinde açıklanmıştır. Yabancı devletlerin elçileriyle konsoloslarının kavaslarına bu ad verilirdi. Tanzimat’tan önce elçiliklerin muhafazasında Yeniçeriler bulundurulur ve bunlara yasakçı denilirdi. Fransız elçiliğini yeniçerilerin altmışıncı bölüğüne mensup yasakçılar muhafaza ederdi. Yasakçılar pötür ve üst giyerler ve bellerine bağladıkları kuşaklarına tabanca takarlardı. Tanzimat’tan sonra yasakçı tabiri terkedilerek onun yerine kavas denilmeye başlanmış ve bu tabir saltanatın sonuna kadar devam etmiştir (Pakalın 1993c: 606).”

Görüleceği üzere tanzimata kadar oldukça önemli bir görevli olan yasakçı, kavas gibi yakın korumalık görevi yapmakta idi. Yeniçeri olan bu yasakçılar, tabancalarını bellerindeki kuşakların içine sokarak maiyetinde oldukları sefirleri korumakta idiler.

“Tanzimatla birlikte yerini kavalara bırakan yasakçılar, kavasların da ortadan kaldırılması ile birlikte tarih sahnesinden silinirler. Ancak sadece unvanları silinir. Günümüzde elçileri ve çok önemli devlet görevleri olan bürokratları yasakçı ve kavasın aynı işini yapan yakın korumalar korumaktadır. “Dr. Adnan Adivar havasların tarihe karışmasını şöyle anlatıyor: “Elçiler murahşalığa geldikleri yahut gezmeye çıktıklarında, arabalarının üstlerinde bir kavas bulunurdu. Sirtında sırma işlemeli üniforması ve belinde kılıcı ve lüververi ile bir kavas da gelirdi. Onlar kapitilasyonların ayakta gezen alâmetleri idiler. Elçi Beyi hâlâ kendini muhafaza için kendi kuvvetine dayanıyordu. Bunu kaldırmak lâzımdı. İngiltere fevkalâde komiserine fikrimi söyledim. “Aman efendim, bundan ne çıkar bu bir süsten ibarettir” dedi. Ben de: “Bu süsü biz de aynen Londra’daki sefirimize yaptırarak nasıl olur?” deyince: “pek âlâ olur, kimse bir şey demez” demez mifakat ben hiç düşünmeden: “orada bizim elçiler böyle bir kavas taşırlarsa âdeta bir operet tesiri yapar. Biz böyle bir şey yapamayız. Sizin de bunu kaldırmanızı isterim” dedim. İlk önce İtalya yüksek komiseri Mösyö Maisa adındaki babacan ihtiyar diplomat kavası bıraktı (Pakalın 1993c: 606).”

Sicilimizde geçen bu sözcük başlangıçta bir unvan iken, Tanzimattan sonra işlevini yitirmesi, eskiden yapılan bir iş olması nedeni ile lâkaba dönüşmüştür

diyebiliriz. Nitekim *yasakçılık*, defterimizin kayıt altına alınmasından yirmi beş yıl önce son bulmuştur. Adı geçen kişinin ailesinden bir kişinin daha önce bu işi yaptığını sözcüğün aldığı zâde sözcüğünden hareketle söyleyebiliriz. Kıbrıs'ta da sefirler ve devlet büyükleri yer almakta idi. Muhtemelen tanzimata kadar bu görevi ifa eden bir aileye mensuptur diyebiliriz.

Sonuç

Sonuç olarak, çalışmamızda on altı adet lâkap ve unvan incelenmiştir. Bunlardan yedi tanesi unvan, altı tanesi ise lâkaptır. Bu lâkaplar, incelemiş olduğumuz 1281 ve 1281 tarihli şer'îye sicilinde tespit edilmiştir. Tespit edilen bu sözcükler, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde lâkap ve unvalarla ilgili en geniş çalışmayı yapan Mustafa Gökçeoğlu'nun çalışmasındaki lâkap ve unvanlarla da karşılaştırılmıştır. Gökçeoğlu çalışmasında şer'îye sicillerini taradığını belirtmesine rağmen bazı unvan ve lâkapların gözden kaçtığı görülmüştür. Bazı maddelerin ise tarihî bağlantıları ihmal edilmiş veya sehven atlanmıştır. Osmanlı devlet teşkilâtında ve sosyal yaşamında karşımıza çıkan *ağa, efendi, hâci, karantina kâtibi, kavas, kethüdâ, kuşb, yasakçı* gibi unvanlarla ilgili tarihî kaynakların yeniden taranması bizi daha ayrıntılı bilgilere ulaştırmıştır. Aynı zamanda, bir unvan farklı tarihlerde ve durumlarda lâkaba ya da hitap sözcüğüne dönüşebilmektedir. Kültürlerin içinde yaşadığı eko-sistemde meydana gelen, siyasî, iktisadî ve sosyal nedenler bazı unsurları yok olmasına ya da fonksiyon değiştirmesine neden olmaktadır. Örneğin, *efendi* sözcüğü XIX. yüzyılda sadece okuma-yazması olanlar için kullanılırken, günümüzde okuma yazma oranının artması ile birlikte, artık sadece toplumda belli bir yeri ve önemi olan kişiler için kullanılmaktadır. Türkiye'de 1950'lerden sonra okur-yazar olmayan hizmetlilere, kapıcı, çöpcü, hademe gibi görevliler için kullanılmaya başlayan *efendi* unvanı, şimdilerde pek kullanılmamakta veya küçümseme veya sitem kastı ile kullanılmaktadır. Yasakçı maddesinde bu sözcüğün adı geçen kişiye neden verilmediği belirtilmezken, Osmanlı İmparatorluğu sınırları içerisinde kullanılan unvanlar incelendiğinde aslında bu kişilerin özellikle elçileri ve devlet büyüklerini korumakla görevli olan o dönemin yakın korumaları olduğunu görmekteyiz. Bunun yanında asfer-zâde gibi lâkapların Gökçeoğlu'nun dikkatinden kaçması Fuad Köprülü'nün söylediği üzere "ilmi nesiller tamamlar" ifadesine uyarak yapılan çalışmaları tekrar gözden geçirilmesinin yararlı olduğunu göstermektedir. Kıbrıs Türkleri'nin kullandıkları lâkap ve unvanları ile ilgili yapılacak olan çalışmalarda, diğer kültür ürünlerinde olduğu gibi bu sözcüklerin sadece adaya özgü olduğu görüşüne kapılmadan özellikle de Türk ve kültür tarihi ile ilgili kaynakların taranması gerektiği bir kez daha karşımıza çıkmıştır. Türk tarih, kültür ve coğrafyasını göz önünde tutarak araştırma ve değerlendirmeler yapmak bizi daha derin ve güvenilir sonuçlara ulaştırır.

Kaynakça

- ARSLAN, İhsan, (2012), “İlk Türk-İslâm Devletlerinde Hükümdarlık ve Hâkimiyet Sembolleri, **EKEV Akademi Dergisi**, Bahar: Yıl:16, 51:73-92.
- AYVERDİ, İlhan, (2011a), *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, C-I, İstanbul: Kubbealtı Yayınları.
-, (2011b), *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, C-II, İstanbul: Kubbealtı Yayınları.
-, (2011c), *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, C-III, İstanbul: Kubbealtı Yayınları.
- BAYRAKTAR, N., (2013)' den akt., YAZAR, Tarık ve ASLAN, Tamer, “Biçimlerin Temel İlkeleri Bağlamında Simge Olarak Geleneksel Türk Cam Sanatı ve Gelişimi, **The Journal of Academic Social Science Studies, International Journal of Social Science**, 6:837.
- BOZKURT, Nurgül, (2011), “XIX. Yüzyılın Ortalarında Bolatlı-Dazkırı'nın Sosyo-Ekonomik Yapısı (7695 Numaralı Temettuat Defterine Göre), **History Studies**, 3/2:45.
- CENGİZ, Ahmet, (2010), “Temettuat Defterine Göre XIX. Yüzyılın Ortalarında Pursaklar'da Sosyo-Ekonomik Yapı”, **Tarihin Peşinde**, 4:1-24.
- COŞAR, Asiye Mevhibe, (2012), “Osmanlı Tarih Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü Bağlamında Osmanlı Türkçesi Söz Varlığına Dair Bir Değerlendirme”, **Karadeniz**, Yıl-III, 12:151-159.
- DEMİRCİ, Süleyman ve KARTAL, Kâzım, (2014), “Osmanlı Nüfus Defterlerinin Tarih Yazımındaki Yeri: 1835 Tarihli Trabzon Vilayeti Maçuka/Maçka Kazası Müslim Nüfus Defteri Örneği”, **History Studies**, 6/3:132.
- DEVELİOĞLU, Ferit, (2002), *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara:Aydın Kitabevi Yayınları.
- ERDENGİZ, Ahmet, (1992), “Osmanlı Belgelerine Göre 16. ve 17. Yüzyıllarda Kıbrıs Türkleri Arasındaki Meslek Dalları”, **Halkbilimi**, 6:24-30.
- ERDÖNMEZ, Celâl, (2004), *Şer'iyeye Sicillerine Göre Kıbrıs'ta Toplum Yapısı (1839-1856)*, Isparta, TC Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih ve Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi.
- EREN, Hasan, (1999), *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*, Ankara: Bizim Büro Basımevi.
- GÖKÇEOĞLU, Mustafa, (2007a), *Kıbrıs Türk Takmaadlar ve Unvanlar Sözlüğü*, C-I, Lefkoşa: Gökçeoğlu Yayınları.
-, (2007b), *Kıbrıs Türk Takmaadlar ve Unvanlar Sözlüğü*, C-II, Lefkoşa: Gökçeoğlu Yayınları.
-, (2008), “Kıbrıs Türk Takmaadlarının Dilbilgisi Kavramları Yönünden İncelenmesi” **Kıbrıs Türk Dili Dergisi**, C-I, 1:46-54.
- GÜNAY, Umay Türkeş, (2007), *Türklerin Tarihi (Geçmişten Geleceğe)*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- HAKERİ, Bener Hakkı, (2003), *Hakeri'nin Kıbrıs Türkçesi Sözlüğü*, Gazimağusa: Samtay Vakfı Yayınları.
- İNALCIK, Halil, (2009), *Devlet-i 'Aliyye*, İstanbul: Türkiye İş Bankası.
- İslâm Ansiklopedisi*, (2010), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C-XXXVIII.
- KABATAŞ, Orhan, (2009), *Kıbrıs Türkçesinin Etimolojik Sözlüğü*, Lefkoşa: Acar Basım ve Cilt San. Tic. A.ş.
- KAYHAN, Mustafa Kâzım, (2006), *Temettuat Defterlerine Göre XIX. Yüzyıl Ortalarında Barla'nın Sosyo-Ekonomik Yapısı*, Isparta:TC Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Tarihi ve Sanatları Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.
- Kıbrıs Şer'iyeye Sicili, (Zabıt)*, (1280-1281), KKTC Cumhurbaşkanlığı Millî Arşiv Dairesi, No.VIII.

- METİN, Rafet, (2012), “XVIII. Yüzyılın Başlarında Nevşehir’de Kullanılan Şahıs Adları Üzerine Bir İnceleme”, **Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi**, 31:89.
- OĞUZ, İsmail, (2013), “20 Yüzyıl Başlarında Demirci’ de Gayrimüslim Nüfus”, **CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi**, C-XI, 3:218-236.
- ÖKSÜZ, Melek, (2013), “Trablusgarp ve Bingazi Havalisi Mevaki-i Harbiyyesi İane Defteri’ne Göre Trablusgarp Savaşı İçin Trabzon’ dan Toplanan Yardımlar”, **Karadeniz İncelemeleri Dergisi**, 15:200.
- PAKALIN, Mehmet Zeki, (1993a). **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, İstanbul: TC Millî Eğitim Bakanlığı, TC Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları:2505, Bilim ve Kültür Eserleri Dizisi:646, Sözlük Dizisi:2, C-I.
- (1993b). **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, İstanbul:TC Millî Eğitim Bakanlığı, TC Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları:2505, Bilim ve Kültür Eserleri Dizisi:646, Sözlük Dizisi:2, C-II.
- (1993c). **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, İstanbul:TC Millî Eğitim Bakanlığı, TC Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları:2505, Bilim ve Kültür Eserleri Dizisi:646, Sözlük Dizisi:2, C-III.
- SÂMÎ, Şemsettin, (1998), **Kamûs-ı Türkî**, İstanbul:Alfa Basım Yayım Dağıtım Ltd.Şti.
- YÖRÜK, Saim, (2011), “Çelebi Unvanı Hakkında Bir Değerlendirme”, **The Journal of International Social Research**, C-IV, 18: 290-297.

Elektronik Kaynakça

http://balaghah.net/old/nahj-htm/tur/nahj/ghorar/footnt.htm#_ftn70, erişim tarihi:19.06.2015.